

3/2005

НОВ

ПЕД

ГОГІЧН

ДУМК

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

- активна професійна діяльність, яка відзначається самостійністю, ініціативністю, творчою уявою, імпровізацією та ін;
 - постійна орієнтація на пошук і оволодіння новими знаннями та педагогічними засобами;
 - потяг до професійного самоствердження через пошук нових рішень і досягнення високих результатів бажання бути самим собою, а не копією іншого, навіть відомого колеги;
 - переосмислення особистого досвіду під впливом нових знань та вимог;
 - постійний пошук оптимальних педагогічних рішень дидактичних, методичних, виховних, управлінських.
 - Здатність бачити проблеми, виявляти протиріччя та знаходити різні способи їх вирішення, часто на рівні інтуїції.
 - Намагання досягти найкращих результатів навіть за несприятливих умов;
 - Пошук причин недоліків насамперед у собі, а потім зовні;
 - Здатність змінювати стратегію та тактику педагогічної діяльності залежно від конкретної ситуації.
- Тому діяльність педагога відзначається динамізмом, відсутністю стереотипів дій, шаблонів, і завданням кожної методичної служби є розвиток творчості вчителя і для цього потрібно вибрати найефективніші форми роботи.

УДК 177

Клавдія ДЖЕДЖЕРА,
старший викладач кафедри управління освітою РДГУ,
пошукувач Інституту педагогіки і психології
професійної освіти АПН України

ЕТИКЕТ ЯК ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Етикет розглядається автором як важлива складова професійної підготовки майбутніх фахівців мистецьких спеціальностей.

У статті здійснюється аналіз поняття "етикет", розглядається педагогічний аспект формування етикетної поведінки особистості, аналізуються особливості особистісної саморегуляції етикетної поведінки студентами мистецьких спеціальностей, встановлені у ході діагностичного дослідження.

Сучасне уявлення про модель спеціаліста будується насамперед у площині "професіонал – інтелігент", причому критерій інтелігентності останнім часом набуває все більшого значення. Неодмінним показником інтелігентності є вихованість – уміння поводитись відповідно до набутих суспільством моральних норм та етикетних правил і приписів. Відтак, формування етикетної поведінки постає як органічна складова професійної підготовки майбутніх спеціалістів.

Попередні втрати культурних набутків у сфері спілкування внаслідок заперечення і нехтування численних конвенційних комунікативних узгоджень надають окресленій задачі особливої ваги як у плані відновлення етикету на загальносуспільному рівні, так і напрямку засвоєння його вимог кожним членом суспільства.

Актуальність окресленої проблеми отримала певне відображення у низці праць, у яких здійснюється аналіз явища етикету (Л. Волченко, О. Кубрак, О. Опальов, Л. Орбан-Лембрик, Г. Потиліко,

Г. Чайка, Т. Чмут, В. Шеломенцев та ін.), визначається його специфіка стосовно цілісного феномену культури спілкування (В. Малахов, Г. Чайка, Т. Чмут, В. Шеломенцев та ін.), визначаються принципи етикету (О. Опальов), обґрунтовуються моральні основи етикету (Л. Волченко, В. Малахов, Г. Чайка, Т. Чмут та ін.), визначаються правила етикетної поведінки у різноманітних ситуаціях (А. Байбуурин, Б. Буяльський, Л. Волченко, І. Гусев, О. Дзюбенко, О. Кубрак, А. Оверчук, Т. Присяжний, А. Топорков, В. Шеломенцев та ін.), висвітлюються національні особливості етикету різних країн (І. Гусев, Г. Чайка, Т. Чмут та ін.).

Аналіз літературних джерел показав, що існують різноманітні точки зору щодо розуміння сутності етикету. В існуючих роботах більшою мірою представлено правила етикетної поведінки, а також висвітлено ряд характеристик феномена. У педагогічних дослідженнях етикет розглядається у контексті формування культури поведінки чи культури спілкування, однак, залишається недостатньо вивченим питання засвоєння етикетних приписів та формування етикетної поведінки у студентів вищих навчальних закладів.

Тому метою нашої статті є уточнення поняття "етикет" та висвітлення особливостей засвоєння етикету студентами вищого навчального закладу.

Зазвичай під етикетом розуміють сукупність формальних правил і настанов поведінки, умовностей, у яких відображено зовнішню сторону відносин людей у спілкуванні. Як підкреслюють автори

енциклопедичного словника з культурології, багаторічна історія етикету є свідченням існування особливої людської потреби "ригуалізації" і регламентації певних форм поведінки і спілкування на рівні спільних морально-культурних феноменів розвитку епохи, соціуму, груп людей чи індивіда" [10; 460]. В історичному контексті такі форми поведінки закарбовані у ритуалах і культурних традиціях взаємодії людей, що формуються протягом розвитку людської спільноти.

Оскільки етикет реалізується у спілкуванні, його ще визначають "як сукупність спеціальних прийомів і рис поведінки, за допомогою яких відбувається виявлення і підтримка статусів партнерів по спілкуванню" [9; 3].

Підкреслюючи багатоплановість етикету, І. Гусев виділяє декілька його проявів:

- етикет як система знаків, що має свій словник (набір символів) і граматику (правила поєднання знаків і побудови повідомлень);
- етикет як засіб регулювання діалогічної взаємодії з двома партнерами: безпосереднім (людиною, групою) і далеким (публікою);
- етикет як особлива форма поведінки, що зумовлена соціальними статусами тих, хто спілкується [9].

Структура етикету, запропонована Л.

Орбан-Лембрик, має такий вигляд:

- табу – найдавніші культурні норми, що мають заборонний характер стосовно промовляння окремих слів, розкриття окремих тем, здійснення окремих комунікацій між представниками певних соціальних ролей, виконання окремих дій;
- імперативи – обов'язковий мінімум дій, який має виконати учасник спілкування;
- факультативи – необхідні елементи спілкування, що забезпечують його інформативність та інформаційну насиченість і не суперечать системі встановлених табу та імперативів [5].

Все це свідчить про ритуальний, традиційний, умовний характер етикету.

Однак за конвенційною (умовною) ритуальністю етикету доволі часто криється глибокий моральний зміст, зумовлений моральними потребами людей. Адже вимоги етикету в кінцевому випадку фіксують повагу однієї людини до іншої, тому становлять важливу гуманістичну цінність культури. Таку точку зору підтримують Т.Чайка та Г.Чмут, котрі характеризують етикет як закарбовані в історичній пам'яті традиційні зразки поведінки, що символізують ту чи іншу позитивну якість ставлення людини до людини [9].

Утім, як вказує В. Малахов, "навіть чисто умовні вимоги етикету мають свою вагу: дотримуючись їх, ми тим самим наче декларуємо узгодженість нашого способу поведінки й дії з поведінкою і діями наших партнерів по спілкуванню, наче заявляємо про свою належність до єдиного з ними морального і смислового простору" [3;300].

Важливо підкреслити, що етикет є зовнішнім вираженням внутрішніх моральних засад. У

зазначеному контексті буде свої узагальнення Г. Потиліко і називає етикет культурою вираження власного "Я", власної моральної сутності, оскільки за кожним правилом і нормою етикету знаходиться конкретний моральний зміст [6].

Такий зміст, насамперед, відображений у моральних принципах етикету: поваги і толерантності, визнання пріоритетності старшої людини і жінки, тактовності, делікатності, точності, обов'язковості, "золотого" правила спілкування (ставитись до інших так, як того очікуєш від них) [4].

Внутрішня обумовленість етикету викликає до дії механізми саморегуляції: потреби, мотиви, цілі, установки, погляди, переконання, емоційні переживання, оцінки, ставлення, вольові дії тощо. Вони координують вчинки і комунікативні дії людини відповідно до засвоєних нею цінностей, норм, емоційних переживань та почуттєвих станів.

Регулятивна функція етикету посилюється ще одним чинником – естетичними нормами і цінностями, що культивуються у суспільстві і засвоєні конкретною людиною. В етикетній поведінці має місце прагнення до зовнішнього оформлення своєї зовнішності, дій, вчинків згідно існуючих уявлень про красу і гармонію.

Отже, в основі етикету знаходяться мораль і закарбовані в історичній пам'яті зразки поведінки, які символізують ту чи іншу позитивну якість ставлення людини до оточуючих її людей. Тому етикет має і конвенційний (умовний), і морально-етичний (побудований на нормах моралі), і традиційний (оснований на історичних традиціях) характер. Окрім того, етикет будується з урахуванням естетичності тих чи інших внутрішніх якостей людини і зовнішніх проявів поведінки.

Таким чином, є підстави розуміти етикет як сукупність регламентованих зовні форм поведінки, зумовлених моральними, естетичними, психологічними, гігієнічними та іншими потребами людського спілкування, що виконують функції фіксації поваги людини до людини та забезпечують взаєморозуміння.

Детермінована зовнішніми приписами, етикетна поведінка регулюється внутрішніми спонуканнями, що належать до потребнісно-мотиваційної та афективної сфер особистості, ціннісної свідомості та естетичних уявлень.

Звідси виникають підстави розглядати педагогічний аспект проблеми формування етикетної поведінки як процес трансформації необхідної інформації щодо етикету, сприяння розбудові структури особистісної саморегуляції та виробленню індивідуального поведінкового стилю, що відповідають етикетним приписам.

З метою встановлення стану вирішення цієї проблеми в умовах вищого навчального закладу, нами здійснено діагностичне дослідження, яким були охоплені студенти мистецьких спеціальностей Рівненського державного гуманітарного університету. До основних його завдань належали: вивчення питання поінформованості студентів щодо приписів

етикету; визначення особливостей мотиваційного, емоційного, ціннісного ставлення до етикету та характерних рис реалізації етикетної поведінки майбутніх спеціалістів.

Дослідження проводилось серед студентів I курсу (одразу після вступу до навчального закладу), а також студентів II-V курсів (після ознайомлення з дисципліною "Основи етики та психології спілкування", факультативним курсом "Етика ділового спілкування").

Попередні бесіди, проведені серед викладацького складу, дозволили встановити, що загальний рівень засвоєння студентами етикету визначається як середній і нижчий за середній. За оцінками викладачів лише близько половини студентів дотримуються у спілкуванні усіх необхідних етикетних вимог і досягли високого рівня етикетної поведінки. Більшість із них – студенти старших курсів.

Результати, отримані внаслідок опитування (бесід і анкетування) студентів I-V курсів, свідчать, що вони переважно визнають необхідність етикету, знайомі з його основними принципами і правилами, однак у багатьох представників молодших курсів ці знання недостатні, фрагментарні. Так, етикетну поведінку характеризують за ознаками ввічливості і доброти, поваги до старших, дотриманні правил поведінки у навчальному закладі, доброзичливості, стриманості та ін., причому окремо студенти виділяють або одну з цих характеристик, або їх поєднання.

Студенти першого курсу виявляли обізнаність у питаннях здійснення найпростіших процедур привітання, поведінки у громадських місцях, оформлення зовнішнього вигляду. Однак, складніші запитання щодо організації бесіди, телефонної розмови, листування, візитів та прийомів викликали труднощі у 75 % опитуваних.

Студентам старших курсів було запропоновано запитання, що стосувались приписів як світського, так і ділового етикету. Аналіз відповідей на них дозволяє встановити значно вищий рівень обізнаності. Порівняно зі студентами молодших курсів, їх старші колеги приділяють більшу увагу дотриманню етикетних норм у спілкуванні, пов'язують таке ставлення з вимогами майбутньої професії. Це дозволяє констатувати ширші знання даної проблеми у студентів-старшокурсників та визнати певну позитивну покурсову динаміку обізнаності з етикетною регламентацією.

Однак, нами встановлено і прогалини у знаннях цієї категорії опитуваних (їх виявили 18% респондентів), які окреслюються питаннями побудови повідомлення і слухання, ділової телефонної розмови, оформлення ділового приміщення, ділового одягу, використання ділових аксесуарів, організації ділових зустрічей і свят.

Отримані у ході спостережень та опитувань результати представляють можливість відмітити особливості засвоєння етикету, зумовлені статевою

приналежністю студентів. Так, представниці жіночої статі більшою мірою обізнані з приписами етикету, визнають необхідність дотримання етикетних узгоджень; їх ставлення до етикету переважно позитивне. Дещо відмінним є ставлення до етикету студентів – представників чоловічої статі, котрі розглядають етикетну поведінку як необхідну у певних ситуаціях спілкування (85%), ігнорують етикетні приписи (13%), ставляться упереджено (2%).

Ряд питань у запропонованих анкетах було спрямовано на визначення тих мотивів, якими керуються студенти, дотримуючись етикетної поведінки. Серед основних внутрішніх спонук чільне місце посідають такі: виконати вимоги з боку оточуючих, уникнути неприємностей, поводитись відповідно до обставин, бути ввічливим, бути приємним, справити необхідне враження, задовольнити потребу у приємному спілкуванні.

В ієрархії мотивів більшою мірою переважають гуманістичні мотиви діалогічної взаємодії, однак, зустрічаються й спонуки щодо пристосування до ситуації або до співрозмовника залежно від його соціального статусу і привабливості. Інколи спостерігається зміщення акцентів мотивації з морально-естетичної орієнтації на пристосування до умов спілкування, що призводить до формалізації етикетної поведінки.

Так, у відповідях на запитання "Чи є для Вас дотримання етикету необхідним у кожній ситуації спілкування?", 85 % респондентів зазначили, що намагаються дотримуватись етикету у офіційних, найбільш відповідальних ситуаціях спілкування, а в оточенні членів сім'ї чи друзів їх поведінка дещо або суттєво змінюється. Яскравим прикладом таких змін є, зокрема, порушення мовленнєвого етикету – застосування жаргонних виразів і сленгу.

Словник студентського сленгу, складений у співпраці зі студентами, наразі нараховує близько 200 слів і постійно поповнюється. Серед них найчастіше вживаються дієслова, які на думку студентів, більш яскраво характеризують їхні дії (наприклад, "тусуватись" – спілкуватись; "відтягнутись" – гарно, яскраво відпочити; "хавати" – вживати їжу; "лабати" – грати на музичному інструменті). Дещо меншу групу складають іменники ("інстик" – інститут, "інет" – інтернет, "комп" – комп'ютер, "тролейбус" – глядацький зал). Питома вага у сленгу прикметників, прислівників та інших частин мови значно менша, що може свідчити про дієву спрямованість студентів.

Оскільки цінності і ціннісні орієнтації як компоненти свідомості акумулюють загальну спрямованість потребнісно-мотиваційної сфери, емоційних переживань і вольових зусиль та надають їм остаточної визначеності і смислу, дослідженню даного аспекту саморегуляції надавалась особлива увага.

Для визначення ціннісної основи вибору засобів і способів етикетної поведінки студентам були запропоновані два завдання: по-перше, визначити, які принципи і правила етикету є найбільш значущими і

обов'язковими у їхньому спілкуванні; по-друге, проранжувати список запропонованих термінальних та інструментальних цінностей за значущістю для особистості. Отримані відповіді дозволили встановити, що найбільш визнаними гуманістичними ціннісними регуляторами етикетної поведінки є: а) термінальні – налагодження позитивних стосунків з оточуючими, схвалення оточуючих, дотримання норм і принципів моралі, естетичність спілкування; б) інструментальні – повага, толерантність, тактовність, делікатність, співчутливість, вишуканість.

Зауважимо, що 6% опитуваних вважають етикет засобом маніпулювання іншими людьми, пов'язують його застосування з намаганням забезпечити соціальну владу, з прагненням приховати свої істинні почуття й думки.

Цікавим виявилися відповіді студентів щодо формування власного „золотого правила” спілкування. Студенти I курсу розглядали його як уміння слухати (43%), виявляти увагу та доброту (35%), бути ввічливим (12%), говорити правду (10%), що свідчить про загальні гуманістичні тенденції в оцінці спілкування. Студенти II–V курсів розглядали його як універсальний біблійний принцип: „Стався до інших так, як би ти хотів, щоб ставились до тебе”. Однак даний принцип (як і інші, встановлені студентами молодших курсів) часто розглядається як вимога щодо поведінки співрозмовника і як основний критерій його оцінки. Власна поведінка оцінювалась студентами з позиції ще й таких критеріїв як: досягнення мети спілкування, отримання бажаної відповіді, дії чи реакції.

У зв'язку з цим ми акцентували свою увагу на застосуванні методу самооцінки своєї поведінки у спілкуванні за параметром відповідності-невідповідності етикетним приписам. Як виявилось, 60% опитуваних студентів першого курсу вважають свою поведінку в основному відповідною етикету, 25% - прагнуть вдосконалити свої знання і поведінку, 25% - не приділяють даному питанню особливого значення. Рівень критичності студентів II–V курсів щодо оцінки власної підготовки значно вищий. Лише 34% із них відзначили, що готові до спілкування, відповідного етикету, 59% - націлені на вдосконалення своїх знань і умінь, 7% - заперечують необхідність вирішення проблеми.

З метою встановлення оцінки результативності здійсненої підготовки студентам II–V курсів було запропоновано відповісти на запитання щодо значущості сформованих знань (у ході вивчення згаданих вище дисциплін) у їхньому спілкуванні. Більшість опитуваних (93%) надали схвальні відгуки про отриману інформацію, зазначили, що дізнались багато нового і необхідного для майбутньої професійної діяльності, оскільки уміння ввічливо спілкуватись з людьми є сьогодні передумовою професійного успіху.

Таким чином, здійснене дослідження дозволяє виокремити ряд важливих проблем, які стосуються одного з необхідних аспектів культури спілкування майбутніх спеціалістів гуманітарної сфери, а саме:

- етикетна поведінка ґрунтується здебільшого на гуманістичних мотивах і цінностях, однак у окремих випадках спонукається прагненням пристосуватись до умов спілкування, визначається як засіб маніпуляції, обману, досягнення соціальної влади або певних переваг у спілкуванні;

- обізнаність більшості студентів перших курсів з нормами й приписами етикету не є достатньою, існують прогалини у знаннях щодо правил етикетної поведінки у важливих ситуаціях спілкування людей;

- студенти дотримуються етикету в окремо взятих ситуаціях спілкування, отже етикетна поведінка ще не є сталою і системною;

- ставлення окремих студентів до етикету є негативним або індивідуальним, що ускладнює формування у них етикетної поведінки;

- певна кількість студентів (переважно I курсу) не вважає таку ситуацію проблематичною, про що свідчать високі оцінки власної поведінки у спілкуванні;

- впровадження курсів спеціальних дисциплін, де розглядаються питання етикету, призвели до позитивних змін, внаслідок яких спостерігається позитивна покурсова динаміка в обізнаності студентів з етикетом та у формуванні їхньої етикетної поведінки.

Отже, цілеспрямоване застосування навчальних дисциплін, які містять у собі інформацію стосовно етикету, є результативним і сприяє позитивним досягненням у плані підвищення культури спілкування студентів. Перспективи подальших досліджень представляються у вивченні можливостей щодо систематизації роботи вищого навчального закладу у напрямку формування знань етикету та формування етикетної поведінки майбутніх спеціалістів.

Література

1. Бабури А.К., Топорков А.А. У истоков этикета: Этнограф. очерк. - М.: Наука, 1990. - 166 с.
2. Волченко Л. Гуманность, деликатность и этикет: ценности культуры и морали. - М.: Изд-во МГУ, 1992. - 117 с.
3. Малахов В. Этика : Курс лекций: Навч. посібник. - К.: Либідь, 1996. - С.257 - 302 с.
4. Опалев А.В. Умение общаться с людьми. - К. Либідь, 1996. - С. 17 - 42.
5. Орбан-Лембрик Л.Е. Сутьность міжособистісної комунікації // Соціальна психологія: Посібник. - К.: Академвидав, 2003. - С. 195 - 201.
6. Потылицко Г.П. Культура общения и личность. - К.: Знание, 1984. - 33 с.
7. Чмут Т.К., Чайка Г.Л. Этика ділового спілкування: Навч. посібник. - 3-ге вид., стер. - К.: Вікар, 2003. - С. 50 - 67.
8. Шеломенцев В.А. Этикет и культура общения. - К.: Оберіг, 1995. - 352 с.
9. Этикет от А до Я / Авт.-сост. Гусев И.Э. - Мн.: Харвест, 1999. - С. 3 - 125.
10. Энциклопедический словарь по культурологии / Под общ. ред. А.А. Радугина. - М.; Центр, 1997. - С. 459 - 460.

«НОВА ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА»

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Засновано у 1994 році

Видається 1 раз на квартал

№ 3 / 2005 р.

Журнал «Нова педагогічна думка» входить до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук. (Постанова Президії ВАК України № 01-05/9 від 8 вересня 1999 року).

ЗМІСТ

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Ігор Пасічник, доктор психологічних наук, професор, академік МСАН, голова редколегії.
Вадим Авер'янов, доктор юридичних наук, професор.
Лев Баженов, доктор історичних наук, професор.
Вільгельм Бачинський, доктор історичних наук, професор.
Іон Винокур, доктор історичних наук, професор.
Станіслав Гончаров, професор, член-кореспондент АПНУ.
Анатолій Дем'янчук, доктор педагогічних наук, професор.
Микола Ковальський, доктор історичних наук, професор, академік МСАН.
Світлана Лісова, доктор педагогічних наук, професор, академік АПСН.
Сергій Максименко, доктор психологічних наук, професор.
Віктор Москалець, доктор психологічних наук, професор.
Андрій Нісімчук, доктор педагогічних наук, професор.
Роман Павелків, доктор психологічних наук, професор.
Руслан Постолювський, професор, Заслужений діяч науки і техніки України.
Мирослав Савчин, доктор психологічних наук, професор.
Петро Саух, доктор філософських наук, професор.
Олександр Сергєєв, доктор педагогічних наук, професор.
Михайло Томчук, доктор психологічних наук, професор.

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

Власюк Л. Соціально-економічні й ідеологічні фактори піднесення освіти на Волині у другій половині XVI – першій половині XVII ст. 3
Єрмаков І., Куделя П. Феномен інноваційної освіти: життєтворчі пріоритети 8
Карпенчук С. Синтез прогресивних ідей світової педагогіки в досвіді А.С.Макаренка 13

УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ

Бондарчук В. Організація методичної роботи з природничих дисциплін 24
Джедджер К. Етикет як проблема професійної підготовки 28
Осадча Л. Методичні місячники, як одна з форм вдосконалення навчально-методичної роботи у коледжі 32
Демченко В. Обдарований учитель – обдарований учень 34
Колупаєва Т. Управління розвитком професійної компетентності майбутніх керівників освіти 42

МОВОЗНАВСТВО ТА ЛІТЕРАТУРА

Іванова Л. Від уміння переказувати прочитане до творчої роботи на основі тексту 47
Джава Н. Проблемні методи навчання іноземних мов. Дискусія 49
Грицюк Н. Використання рольових ігор при викладанні англійської мови у ВНЗ 52
Костюк К. Модифікації сугестопедичної навчальної системи Г.К.Лозанова під час вивчення іноземної мови на курсах дорослих 55
Повзун О. Лексична сполучуваність прислівників часу today, tomorrow, yesterday у текстах художнього та публіцистичного стилів 59
Тадєєва М. Роль англійських та шотландських балад у формуванні лінгвокраїнознавчої компетенції школярів та студентів 61
Попова Д. Граматичні засоби та форми вираження об'єктивної модальності в англійській мові 64
Бабік О. Мова науки та її використання. Значення і мотивація терміна 66